

O pragensistovi dr. Antonínu Novotném

OTAKAR ŠTORCH-MARIEN

Literární osud dr. Antonína Novotného je podivný. Málokterý autor pragensí se mu vyrovná popularitou, jeho „špalíčky“, do posledního výtisku rozebrané, mizí z antikvariátu takřka týž den, kdy byly vyloženy, a přitom patnáct jeho rukopisů leží nevydaných v depozitu Universitní knihovny a jeho jméno nenajdete v žádných dějinách ani v příručce české literatury. Ba není ani pojato, byť sebestručnějším heslem, do nedávného Příručního slovníku naučného. Také se dr. Novotnému nedostalo jakéhokoliv veřejného uznání, o čestném občanství města Prahy ani nemluvě.

Je proto — domnívám se — na místě, aby právě v publikaci, jejíž tematika je zaměřena do pražské problematiky, byl zachycen reliéf muže, jehož osudem se stala Praha a o jehož životě, nabitém bezpříkladnou pracovní a tvůrčí aktivitou v její prospěch, lze říci, že souhrou okolností vyústil jednak v oficiální zneuznání, jednak v nepřiznanou rezignaci jen zdánlivě neproblematické emigrace. Neboť nikdo, ba ani dr. Novotný sám, mne nepřesvědčí, že by byl přijal pozvání svého synovce, dal Praze vale a změnil nervozitu svého neklidu za bezstarostný výminek, kdyby jeho nové rukopisy, alespoň ve výběru, byly našly cestu k těm, jimž byly určeny.

Kolébka autora staropražských „špalíčků“ stála v domě čp. 327 na Starém Městě. Je to úzký dům na nynějším Smetanově, tehdy Františkově nábřeží, sahající až do ulice Karolíny Světlé, vedle známého novorenesančního domu Bellevue. Narodil se tam 15. května 1891. Velmi blízko stály Novotného mlýny a stejně rodově blízká byla rodina jejich majitelů, podle níž se dodnes jmenuje Novotného lávka před budovami, které na jejich místě jsou.

V onen den, barevně a halasně slaveného svátku svatojanského, byl vždycky vypalován nad Vltavou nádherný ohňostroj, a když malý Tóninka trochu povyrostl, měl dojem že ten ohňostroj je vypalován na oslavu jeho narozenin. Ty dětské iluze ovšem brzy přešly. Rodina se přestěhovala do velkého domu na nároží Lazarské a Vodičkovy ulice, kde se říká U Helmů, a pro velkou část roku i do nuselské usedlosti Jezerky, kde se žilo v prostředí jakéhosi měšťanského feudalismu, jehož vůdčí postavou byl otec Ferdinand, kterého si malý chlapec začal uvědomovat až po jeho návratu z dalekých, skoro exotických cest. Toto své období popsal později v knize Toulky nenávratnem a to ve statích „Když si náš dědeček babičku bral“ a „Nejkrásnější vzpomínka z periferie“. V prve jmenované se najdou první zmínky o vlivu umění na vyrůstajícího chlapce, druhá je ryze osobní.

Školu začal Antonín navštěvovat na podzim roku 1897 ve Vladislavově ulici. Jeho prvním učitelem byl vynikající pedagog Josef Chlostík, který, předčítaje dětem ze sbírky Z pohádky do pohádky, si zcela získal srdce svých svěřenců. Číst však dovedl

*Dr. Antonín Novotný v roce 1961
(Snímek arch. J. Vaněk)*

prvňáček Novotný ještě než přišel do školy a přelouskal — i když s určitými obtížemi — v té době již Babičku Boženy Němcové a Malého lorda od Frances Elisy Burnettové. Byly to i později jeho nejmilejší knížky.

Ještě po mnoha letech vzpomínal dr. Novotný na svého katechetu P. Aloise Svojsíka, který se neomezoval jen na otázky věrouky, ale protože měl za sebou již mnohé cesty Evropou, poutavě o nich svým žákům vyprávěl. Později svůj cestovatelský zájem ještě rozšířil a výsledkem byla kniha o Japonsku.

U Novotných vládl doma přísný režim a výchova tří dětí (Antonína a dvou sester Lindy a Anny) včetně přípravy chlapce pro přijímací zkoušku do Akademického gymnasia byla svěřena vychovateli, stejně křiklavé jako vzteklé. „To nebylo učení, ale mučení,“ vyprávěl dr. Novotný ještě po letech. „Naskakovala při něm husí kůže a rákoska víc než do stolu mlátila tenkrát do mne.“

Na Akademickém gymnasiu, které hned následujícího roku se přestěhovalo z domu strýce Antonína Novotného na tehdejší Františkově nábřeží do novostavby za Rudolfinem, byl znamenitý profesorský sbor. Jako třídní profesor mladého Novotného fungoval až do kvarty latinář a řečtinář Antonín Truhlář, známý i jako badatel v oboru české literatury 16. století, a jako první profesor dějepisu nikdo menší než Zikmund Winter, jehož vliv na mladého Novotného byl veliký. Vždyť vykládal o věcech jeho nejbližšího zájmu a více o kulturní historii než o válkách.

Doba středoškolských studií nebyla však pro vyrůstajícího studenta příliš šťastná, spíše naopak. „Byl jsem tichý, osamělý kluk“, napsal mi před několika lety dr. Novotný, „vlastnost, kterou jsem si zachoval dodneška. Neprováděl jsem žádné klukoviny a nepřízeň nejednoho z profesorů mi byla hádankou, kterou ani dodnes nedovedu rozřešit. Také většina kolegů mne neměla v lásce a jenom málokterým jsem byl milý. Mezi mé spolužáky patřily i dvě pozdější veličiny světového formátu: nositel Nobelovy ceny akademik Jaroslav Heyrovský a spisovatel Karel Čapek“.

Po maturitě chtěl mladý muž studovat na filosofické fakultě kulturní dějiny, ale otec rozhodl energicky: „Žádnou filosofii. Práva, to je panské povolání.“ Byly to ale divné studie. Zahájeny ve společnosti tří kolegů vykopávkami na Jezerce, vynesly na svět něco střepů, zlomky kostěných zbraní, bronzovou náušnici a korálek, což všechno bylo odevzdáno Národnímu muzeu. To bylo na podzim devátého roku. Nenadálá smrt otce však úplně změnila situaci a dosavadní bezstarostnost byla vystřídána netušenou dosud problematikou finančních a dědických propletenců, o to horší, že otec za života nezasvětil nikoho do svých poměrů. Rodinná situace, i když značně komplikovaná, přece však nakonec neznamenalala finanční tíseň a byla to představa „soukromého učenice“, která převedla několikaseměstrového, neaprobovaného právníka na fakultu filosofickou. Kulturní dějiny tam však nikdo nepřednášel, a tak universita mu tehdy nedala, co očekával. Většinu času zato trávil v bibliotékách a přečetl nesčetné množství knih, hlavně z oblastí, které mu dávaly, po čem toužil. Jeho soukromá knihovna dosáhla již tehdy počtu asi pěti tisíc svazků, převážně odborných, napsaných česky, německy a francouzsky.

Okolnosti první světové války však nezůstaly bez vlivu na finanční nezávislost mladého muže. Ukázala se nutnost najít si nějaké zaměstnání. Bylo mu tehdy třiatdvacet let.

Rodinná známost s Josefem Schröttrem, náměstkem pražského primátora, zprostředkovala mu místo v aprovizčních ústavech města Prahy. Aspirant „soukromého učenectví“, který četl všechno od Rousseaua až po moderní autory, měl doprovázet fůry brambor z nádraží do skladiště a bdít nad tím, aby cestou nikdo nic neukradl. Není divu, že tato služba skončila z jeho vlastní vůle týž den a a také druhé zaměstnání, tentokrát v zásobovací kanceláři, trvalo jen asi čtyři dny. Dali mu tam počítat zásobníky — zase brambor — třebaže předtím svému protektorovi vyložil, do jakých sfér ho srdce táhne. Uvědomil si to v okamžiku, když v předpokoji Schröttrovy kanceláře uviděl viset několik pohledů na starou Prahu, z nichž na prospektu Hegerově objevil v rohu maličké razítko Městského muzea.

Osudové rozhodnutí nedalo na sebe bohudík dlouho čekat. Schrötter jej totiž pozval do svého bytu a sdělil mu, že je přeložen na místo svých snů — do Muzea města Prahy. Jeho vedením byl tehdy pověřen dr. V. V. Štech, který jako první práci uložil novému spolupracovníku napsat katalog knih, úkol, který byl několikrát přerušen sestavováním ústavních účtů od roku 1914.

V. V. Štecha jako představeného si Novotný velmi chválil, protože „netýral, ale počúoval“ a dokonce jednou mladého adepta pozval k sobě, kde jej představil Matějčkovi, Gočárovi, Štursovi, Kyselovi, Borovi a jiným. Někdo však v té době v Muzeu scházel: byl to jeho ředitel dr. F. X. Harlas, konající službu na italské frontě. Později se však

vrátil, když byl superarbitrován, a Novotný o něm mluvil jako o člověku „zlatého srdce“, jemuž rozsáhlá náplň pracovních zájmů stejně jako V. V. Štechovi zabráňovala plně se věnovat vedení svěřeného ústavu. A tak se stalo, že Antonín Novotný sám přijímal návštěvy, snášel jim vyžádaný materiál, jednal s obchodníky a pomalu dokonale poznával sbírky — zkrátka cítil se v Muzeu „jako doma“. Když pak dr. V. V. Štech po převratu koncem osmnáctého roku odešel do ministerstva školství, nastala pro Novotného doba plného rozvinutí schopností. Dr. F. X. Harlas, píšící svoje referáty a malující obrazy, čím dál tím víc mu přenechával bezvýhradnější řízení Muzea, kde mu byl k ruce jen laborant Karel Svoboda, člověk ve starožitnictví velmi zkušený. Tato situace trvala až do třicátého roku, kdy Harlas i Svoboda odešli do penze a Novotný zůstal v ústavu sám.

Následovalo oficiální jmenování správcem Muzea (v jeho čele stálo kuratorium za předsednictví Františka Titěry) a dosažení doktorského titulu na základě příslušných zkoušek a disertační práce na téma „Pražské grafické pohledy“. Teprve v roce 1934 bylo možno plně rozvinout činnost, která zajistila Muzeu nový příliv návštěvníků. Od třicátého čtvrtého roku až do konce roku sedmatřicátého, kdy dr. Novotný z osobních důvodů Muzeum ze své vůle opustil, stoupl počet návštěvníků dvojnásobně — z dvanácti tisíc na čtyřicet tisíc ročně. Zasloužily se o to hlavně výstavy, z nichž první, uspořádaná dokonce přes odpor tehdejšího předsedy kuratoria, nesla název „Padesát let Muzea hlavního města Prahy“. Po jejím úspěchu následovaly další: „Praha F. L. Věka“, „Staropražská reklama“, „Staropražský ceremoniel smrti“, „Praha Temna“, „Praha Mistra Kampana“, „Sbírky Rudolfa II.“, „Praha Jana Mínaříka“, „Praha Vincence Morstadta“, „Praha v grafice dvou století“. Naposled jmenovanou výstavu uspořádal již dr. Antonín Liška, přidělený Muzeu koncem třicátého čtvrtého roku a pozdější nástupce dr. Novotného.

Od sedmnáctého roku, kdy nové nákupy spočívaly již více méně v rukách dr. Antonína Novotného, se počet inventárních čísel muzejní sbírky zdvojnásobil o rovných sto procent a dosáhl více než třiceti šesti tisíc kusů. Za nejvýznamnější činy své funkční doby považuje dr. Novotný získání pozdně gotické Piety, pocházející z Michalské ulice (zprvu jen půjčené a později koupené za 15000 korun), dále objev praporu spolku „Strojník“, malovaného Josefem Mánesem a uloženého v Muzeu (článek o tomto objevu byl publikován v Štencově Umění), sochy sv. Voršily z majetku novoměstských řeholnic, modelu sochy sv. Jana Nepomuckého od malostranských anglických panen, dále soch pro zahradní portál Lobkovického paláce pod Petřínem. Také nebyla maličkost pořídit dosud neexistující katalog s podrobným popisem všech předmětů, protože jen počet pohledů na Prahu odhadl dr. Novotný na čtyři tisíce kusů. Agenda Muzea se rozšiřovala o návštěvy badatelů a zájemců, jak o tom svědčí stať dr. Novotného v knize Bludištěm minulosti, nazvaná „Lidé kolem muzea“.

První literární pokusy Antonína Novotného byly realizovány již v raných dobách „pro domo sua“. Některé z nich vyšly v pozměněné podobě v Toulkách nenávratnem pod titulem „Velké v malém“. Publikační činnost byla zahájena až 30. listopadu 1917 fejetonem „Českým sběratelům“ ve Venkově. Dr. Novotný o tom vyprávěl:

„Stal jsem se svědkem telefonické diskuse dr. V. V. Štecha s Jaroslavem Hilbertem o dodávce nějakého rukopisu. Výměna názorů trvala k mé zábavě hezkou chvíli, když

tu najednou Štech s ujištěním »Zítřka článek máte« přerušil rozhovor. Pak zvedl ze svého stolu nějaký katalog, který mi hodil se slovy: »Za to, že jste se mi smál, napíšete ten článek dozítka vy«. Bránil jsem se s poukazem, že jsem ještě nic takového nepsal a že to neumím, jenže Štech nebyl ochoten couvnout a řekl »Tak se to naučíte« a zmizel z místnosti. Mně pak nezbylo, než smolit se s článkem až do čtvrté hodiny ranní. To tedy byla má publicistická premiéra.“

Ve Venkově otiskl dr. Novotný během půl roku dalších deset článků, pak přišly na řadu Národní listy, Zlatá Praha, Český svět, Topičův sborník a mnohé jiné časopisy. První článek, napsaný po studiu listinného materiálu z archivu Pražského hradu byl otištěn ve dvacátém šestém roce ve Venkově a jmenoval se „Pražský exil francouzského krále“. Byla to čtyřicátá druhá časopisecká práce dr. Novotného. Až do posledního příspěvku v Mladém světě, publikovaném pod titulem „Buffalo Bill v Praze“, dá se jich napočítat 236, nezahrnuje v to spolupráci s Československým rozhlasem, v jehož rámci realizoval dr. Novotný řadu relací i pro zahraniční, cizojazyčné vysílání.

Samostatných publikací z pera Antonína Novotného vyšlo od třicátého třetího roku až do roku padesátého osmého celkem čtyřicet. Bibliografie, otištěná na konci tohoto článku prozrazuje, že prvních sedm se týkalo statí ve výstavních katalozích Muzea města Prahy a teprve svazek Staropražské senzace je v pravém slova smyslu knihou. Oněch 236 článků, nepočítaných rozhlasových relací a čtyřicet vydaných publikací není ovšem všechno. Jak jsem se již zmínil, rukopisné oddělení Universitní knihovny chová patnáct nevydaných manuskriptů dr. Antonína Novotného, z nichž, jak dodatek bibliografie ukazuje, má jedno z děl šest svazků. Všechno dohromady tvoří doklad studijní, tvůrčí i písařské píle skutečně mravenčí, zcela jedinečného dokumentárního významu.

Jen jediná kniha Novotného, Staropražská senzace, vyšla v době jeho působení v Muzeu města Prahy. Všechno ostatní bylo komponováno až v letech „svobodných“, kdy žádné jiné povinnosti nerozptylovaly časové možnosti historika Prahy osmnáctého a prvé polovice devatenáctého století.

„Napsat kulturní dějiny Prahy let 1700—1850 byl plán, který jsem pojal již za doby své činnosti v Muzeu“, klasifikoval dr. Novotný zkratkou svůj program, z něhož bylo za necelých třicet roků realizováno lidsky možné maximum. „Hledal jsem v archívech Hradu, ministerstva vnitra, města Prahy, v Univerzitní knihovně, v pamětních knihách pražských farností i leckde jinde a všechno jsem abecedně i věcně řadil do svého vlastního archívu.“

Na jaře roku 1964 odejel dr. Novotný na návštěvu svého synovce MUDr. Alexandra Schürgra (syna své sestry Anny) do Spojených států. Vrací se za několik týdnů s rozhodnutím, k němuž se připojila i jeho choť, Marie rozená Göhlerová, opustit navždycky Prahu a přestěhovat se do Rochestru ve státě Minnesota. Tam mu jeho synovec nabídl doživotní pobyt ve vilovém domku na vnějším okraji parkové čtvrti proslulého „lékařského“ města.

Na podzim téhož roku se plán uskutečňuje a manželé Novotných dostávají emigrační povolení. Byt v Klimentské ulici č. 21, jehož stěny byly svědky tolika neúnavné tvůrčí činnosti na téma kulturních dějin Prahy, je navždy opuštěn. Mnohatisícový lístkový archív věnoval autor Klubu za starou Prahu, kde čeká, aby posloužil dalším pragensistickým badatelům.

Bibliografie vydaných publikací dr. Antonína Novotného

- Průvodce sbírkami Muzea hlavního města Prahy — Melantrich, 1933
Katalog výstavy „Jiráskův Věk“ — Muzeum hl. města Prahy, 1934
Výstava staropražské reklamy — Muzeum hl. města Prahy, 1935
Jiráskovo „Temno“ — Muzeum hl. města Prahy, 1935
Staropražský ceremoniel smrti — Muzeum hl. města Prahy, 1936
Wintrův „Mistr Kampanus“ — Muzeum hl. města Prahy, 1936
Praha Vincence Morstadta — Muzeum hl. města Prahy, 1937
Staropražské senzace — Žikeš, 1937
O Praze mládí F. L. Věka — Žikeš, 1940
Pražské Jezulátko — Žikeš, 1940
Helena Johnová — Žikeš, 1940
Stará Praha v leptech Jaroslava Skrbka — Žikeš, 1941
Pražské Karmelitky — Žikeš, 1941
Staropražští komedianti — Kvádr, 1944
Grafické pohledy Prahy — Poláček, 1945
Čtení o paláci Colloredo-Mansfeldů — Žikeš, 1945
Jak život Prahou šel — Žikeš, 1946
Volba presidenta Beneše — Žikeš, 1946
Praha „Temna“, Atlas, 1946
Toulky nenávratnem — Aventinum, 1946
Bludištěm minulosti — Aventinum, 1947
Staropražský dekameron — Žikeš, 1947
Praha dozívajícího baroka — Atlas, 1947
Naposledy o Praze F. L. Věka — Žikeš, 1948
Pražské Jezulátko, II. vydání, Žikeš, 1948
Stará Praha — Žikeš, 1948
Pražské cechovní truhlice a korouhve — Poláček, 1948
Pražský porcelán — Žikeš, 1948
Praha v květu baroka — Atlas, 1948
Po stopách Bassova „Cirkusu Humberto“ — Picka, 1954
Poděl Čertovky — Státní tělovýchovné nakladatelství, 1954
Judaica Veteropragensis — rukopisná práce pro Židovské muzeum v Praze, 1954
Malostranský hřbitov — Státní tělovýchovné nakladatelství, 1955
Neviditelné věže Prahy — Picka, 1955
Knížka o knížkách, ovšem staropražských — Československý spisovatel, 1955
Staropražská theatralia — Dilia, 1955
Slovanský ostrov — Picka, 1956
Století českého motorismu — Picka, 1956
Pod platejskými střechami — Picka, 1956
Staropražské variace — Orbis, 1958

Bibliografie rukopisných děl dr. Antonína Novotného, uložených v Universitní knihovně v Praze:

- Zle matičko, zle čili Praha 1741—1757
Královská obora
Ve staropražské zeleni
U staroměstských Cyriaků
Z hlubin zapomnění
V Gemeru, kraji „Bratrstva“
Zarostlou stezkou
Praha od A do Zet (šest dílů)
Staropražské kapitoly
Pražské intimity
Staropražské atrakce (I. díl)
Život na Pražském hradě
Staropražská všehochuť I—II
Karlínské divadlo Varieté
Staropražské hotely